

Franciszek Jakubczak

Socjologiczne badania terenowe w Związku Radzieckim

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 16/1, 158-161

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W skład Rady Redakcyjnej „Recherches internationales à la lumière du marxisme” wchodzi przedstawiciele następujących krajów: Anglia, Bułgaria, Chiny, Czechosłowacja, Japonia, Ludowa Republika Wietnamu, Niemiecka Republika Demokratyczna, Polska, Rumunia, Włochy, Węgry, ZSRR. Polskę reprezentuje w Radzie Redakcyjnej prof. dr Adam Schaff, dyrektor Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. Dyrektorem wydawnictwa „Recherches” jest Jean Kanapa (Francja); redaktorem naczelnym Francis Cohen. „Recherches” wydawane są w Paryżu.

CZASOPISMO UNESCO O BADANIACH W AFRYCE, AZJI I AMERYCE ŁACIŃSKIEJ

„International Social Science Journal (Vol. XIII, 1961, nr 2) kwartalnik wydawany przez UNESCO, poświęcił cały numer aktualnemu stanowi badań nad stosunkami międzyrasowymi, w szczególności w Afryce, Azji i Ameryce Łacińskiej. Numer ten zawiera następujące artykuły: Jacques Berque, profesor socjologii w Collège de France, *The North of Africa*; Michael Banton, University of Edinburgh, *Africa South of the Sahara*; C. Frantz, Portland State College, USA, *Southern Rhodesia*; Monica Wilson, University of Capetown, *South Africa*; Maurice Freedman i William E. Willmott (obydwaj z London School of Economics), *South-east Asia, with special reference to the Chinese*; Juan Comas, Istituto de Historia, Mexico City, *Latin America*. Każdy artykuł podaje na końcu bibliografię. Czasopismo przypomina o osobnym numerze UNESCO „International Social Science Bulletin” (Vol. X, 1958, nr 3), który również był poświęcony badaniom stosunków międzyrasowych. Wspomniany numer „Bulletin” zawierał następujące artykuły: Anthony H. Richmond, University of Edinburgh, *Britain*; Barbara E. Ward, London School of Economics, *East Africa*; Kripal S. Sodhi, Free University of Berlin, *Federal Republic of Germany*; Herbert Blumer, University of California, *United States of America*. Problemom Konga poświęcony był osobny numer miesięcznika „Synthèses-*Revue Internationale*”, Bruxelles, Decembre 1959 — Janvier 1960.

SOCJOLOGICZNE BADANIA TERENOWE W ZWIĄZKU RADZIECKIM

W tomie XIII/2 „Przeglądu Socjologicznego” z 1959 roku doc. J. Lutyński sygnalizował fakt utworzenia w 1958 roku Radzieckiego Towarzystwa Socjologicznego, informował w oparciu o piśmiennictwo radzieckie o charakterze i zakresie socjologicznej problematyki badań radzieckich etnografów oraz przedstawił główne stanowiska w dyskusji o przedmiocie marksistowskiej socjologii w ZSRR i jej stosunku do materializmu historycznego.

W numerze 4 czasopisma „Radziecka Etnografia” z 1961 roku ukazało się obszernie sprawozdanie z II walnego zebrania Radzieckiego Towarzystwa Socjologicznego, które odbyło się w Moskwie w dniach 8 — 9 lutego 1961 roku. Sprawozdanie to zatytułowane „Aktualne problemy radzieckich badań socjologicznych” przynosi informacje o konkretnych socjologicznych badaniach terenowych, realizowanych przez przedstawicieli nauk społecznych i współpracujących z nimi praktyków głównie na terenie Świerdłowska, Leningradu i Moskwy.

W referacie sprawozdawczym przewodniczącego prezydium Towarzystwa, J. P. Francewa, podkreślone zostało znaczenie utworzenia Radzieckiego Towarzystwa Socjologicznego, wchodzącego do Międzynarodowego Towarzystwa Socjologicznego, dla owocnego prowadzenia dialogu z przedstawicielami nauk społecznych Zachodu.

„Szczególne znaczenie — stwierdził referent — posiada propaganda idei naukowego komunizmu oparta na wynikach konkretno-socjologicznych badań poszczególnych dziedzin życia krajów socjalistycznych, a w pierwszym rzędzie Związku Radzieckiego”. J. P. Francew wskazał na rosnące w świecie zainteresowanie dla wyników badań socjologicznych, prowadzonych w krajach socjalistycznych, poinformował o programie organizowanego w 1962 roku V Międzynarodowego Kongresu Socjologicznego oraz dokonał przeglądu prowadzonych w ZSRR badań socjologicznych.

Po XXI Zjeździe zaznaczył się wyraźny zwrot ku konkretno-socjologicznym badaniom zarówno w środowisku radzieckich ekonomistów, jak i filozofów. Minął już okres, kiedy to konkretne badania socjologiczne uważane były nieomal za ustępstwo wobec socjologii burżuazyjnej. „Obecnie stanowisko nasze — stwierdził J. P. Francew — jest całkowicie jasne. Materializm historyczny zwrócony jest nie tylko ku przeszłości. Siła materializmu historycznego polega na tym, że pozwala on widzieć zjawiska dnia dzisiejszego w ich rozwoju, w ich stosunku do przeszłości, a także w perspektywie rozwoju społecznego. W związku z tym materializm historyczny nie ogranicza się do badania wyłącznie ogólnych prawidłowości rozwoju społecznego, lecz analizuje także prawidłowości dziedzin szczegółowych i specyficzne zjawiska rozwoju historycznego”.

W socjologicznych badaniach terenowych prowadzonych w ZSRR uwidoczniły się już pewne rysy szczególne. 1) W większości badań dużą wagę przywiązuje się do praktyczno-użytkowych aspektów dochodzeń empirycznych. Daje się zauważyć ścisłą więź naukowców w toku badań z przedstawicielami organizacji partyjnych, gospodarczych i związkowych oraz uważne przysłuchiwanie się uwagom i postulatom tych reprezentantów praktyki. 2) Badania socjologiczne wymagają dokładnego opracowania podstaw teoretycznych, zwłaszcza w zakresie stosunku prawidłowości szczegółowych, będących przedmiotem analiz, do prawidłowości ogólnych, których stanowią część składową. 3) W konkretno-socjologicznych badaniach nie zawsze należy zaczynać od gromadzenia pierwotnych materiałów źródłowych. Naukowcy korzystają winni z bogatych, częściowo już opracowanych materiałów, zgromadzonych przez organizacje partyjne, związkowe i gospodarcze, materiałów, które powinny być poddane naukowej analizie i teoretycznemu uogólnieniu. 4) Będący przedmiotem badań radzieckich socjologów „materiał ludzki” jest, w przeciwieństwie do badań socjologów burżuazyjnych, aktywnym pomocnikiem, a niekiedy nawet jak gdyby i współautorem wyników prac badawczych. Wstępne wyniki badań z reguły omawiane i korygowane są na spotkaniach z kolektywem, który był przedmiotem badań.

W odróżnieniu od Zachodu w ZSRR nie ma wszechobejmującej abstrakcyjnej socjologii. W badaniach uczestniczą tutaj przedstawiciele szeregu dyscyplin społecznych, a także w razie potrzeby technicy, inżynierowie, biolodzy i psychologowie. Na zakończenie J. P. Francew wskazał na potrzebę powtórnego przepracowania przez socjologów radzieckich olbrzymiego materiału faktycznego, zgromadzanego przez socjologów burżuazyjnych, i wyciągnięcia z tych materiałów właściwych wniosków o położeniu ludzi pracy w ustroju kapitalistycznym. Postulował on także otwarcie przy Towarzystwie specjalnej komisji, która zajęłaby się zebraniem i uogólnieniem wartościowego dorobku z dziedziny metodyki konkretnych badań socjologicznych prowadzonych w ZSRR i przygotowała odpowiedni podręcznik z tego zakresu.

Referat *Przeobrażenia struktury społecznej w ZSRR* wygłosił W. S. Siemionow. W oparciu o dane statystyczne scharakteryzował on liczbę, skład i rozmiesz-

czenie klasy robotniczej w przekroju historycznym oraz podał szereg informacji dotyczących chłopstwa i inteligencji.

Częściowo w oparciu o materiały uzyskane w badaniach terenowych opracowany był referat A. A. Zworykina *Automatyzacja w ZSRR a przemiana treści i charakteru pracy*. Praktyczne obserwacje autora wykazały, że wbrew rozpowszechnionym poglądom czynności pracownika przy tablicy sterowniczej na liniach zautomatyzowanych z pozoru jedynie mają zuniformizowany charakter. Czynności pracownika obsługującego automatyczne maszyny lub systemy takich maszyn nie ograniczają się tylko do manipulacji przy tablicy sterowniczej, lecz obejmują także zadanie programowania pracy maszyn, usuwania usterek, koordynowania współpracy systemów maszyn oraz gromadzenia doświadczeń dla produkcji maszyn udoskonalonych.

Referat B. C. Uralisa *Przedłużenie się czasu trwania życia w ZSRR* oparty był na danych demograficznych.

Kolejny referat grupy autorów — M. T. Jowczuka, M. T. Rutkiewicza i Ł. M. Kogana — poświęcony był doświadczeniom badań nad wzrostem poziomu kulturalno-technicznego klasy robotniczej i oparty był na materiałach z rejonu Świerdłowska. Wyniki badań opublikowane zostały w oddzielnym tomie¹. Grupa naukowców pod kierownictwem M. T. Jowczuka, prowadząca badania w rejonie Świerdłowska, zapoczątkowała je w 1956 roku. Obejmując początkowo jedynie pracowników Instytutu Filozofii AN ZSRR i wykładowców nauk społecznych ze Świerdłowska, grupa ta poszerzyła obecnie swój skład o pracowników Akademii Nauk Społecznych oraz o pracowników instytucji gospodarczych i przedsiębiorstw przemysłowych. Poszerzony program badań koncentruje się w chwili obecnej na trzech zagadnieniach: a) wszechstronnego rozwoju społeczeństwa radzieckiego, b) przeobrażeń struktury społecznej w ZSRR, c) zacieraniu się przedziałów społecznych.

W. P. Rożin wygłosił referat *O konkretnym badaniu prawidłowości procesu przekształcania się pracy w pierwszą potrzebę życiową*, oparty na wynikach empirycznych badań, prowadzonych przez 30-osobową grupę leningradzkich filozofów, ekonomistów, prawników i psychologów. W badaniu tym bierze również udział 5-osobowa grupa pracowników laboratorium badań socjologicznych Uniwersytetu Leningradzkiego. Wyniki pierwszego etapu badań zawarte będą w przygotowywanej do druku publikacji: *W walce o komunistyczny charakter pracy*. Poważne prace szkoleniowe i badawcze prowadzi również zorganizowane przed trzema laty w Leningradzie seminarium socjologiczne, grupujące 50 pracowników. Seminarium to, wchodzące w skład Radzieckiego Towarzystwa Socjologicznego, rozpada się na cztery grupy tematyczno-badawcze: a) grupę badającą zagadnienia wzrostu poziomu kulturalno-technicznego robotników przedsiębiorstw leningradzkich (kier. M. D. Plinier), b) grupę badającą przyczyny przestępczości i sposoby jej zwalczania (kier. M. D. Szargorodskij), c) grupę badającą zagadnienie społecznego znaczenia i roli wykształcenia w ZSRR (kier. A. G. Kowalew), d) grupę zajmującą się zagadnieniami małżeństwa i rodziny w socjalizmie (kier. A. G. Charczew). Pierwszy tom prac seminarium wkrótce ma ukazać się drukiem.

Z dużym zainteresowaniem spotkał się referat P. P. Masłowa na temat *Problemy wolnego czasu i jego wykorzystanie*. Referent nawiązał do badań wolnego czasu prowadzonych w latach dwudziestych przez S. G. Strumilina i w latach trzydziestych przez Centralny Urząd Statystyczny. Badań budżetu czasu nie można prowadzić metodą ankietową. Konieczny jest tutaj ścisły chronometraż, systema-

¹ *Podjęm kulturalno-technicznego urownia sowieckiego raboczego klassu*, Moskwa 1961. Izd. Socialno-ekonomiczskiej Lit., ss. 549 (praca zbiorowa ponad 20 autorów).

tyczna obserwacja wybranych obiektów badań oraz nieprzerwane „fotografowanie” ich reżimu zajęć w ciągu całej doby. Badania wykazały, że obecnie wolnego czasu jest więcej nie tylko dlatego, że krótszy jest dzień pracy, ale również dlatego, iż zmniejszył się czas poświęcany pracom domowym (w 1924 roku przeciętnie w skali doby 488 minut, w chwili obecnej 295 minut). Mniej wolnego czasu mają kobiety niż mężczyźni. Dzięki kooperacji pracy w rodzinie kobiety nie mają tutaj mniej wolnego czasu niż kobiety samotne. W czasie przeznaczonym na wypoczynek powinno się również znaleźć miejsce na pracę fizyczną.

Walne zebranie Towarzystwa przyjęło na zakończenie obrad rezolucję, w której stwierdza się między innymi, że pracownicy z dziedziny nauk społecznych zjednoczeni w instytucjach wchodzących w skład Towarzystwa „winni skoncentrować w pierwszym rzędzie swoją uwagę na konkretnych badaniach zagadnień związanych z rozwojem komunistycznych form pracy i życia społecznego w mieście i na wsi oraz na zagadnieniach rozwoju komunistycznego samorządu społecznego i kwestiach wychowania komunistycznego”.

Zebranie dokonało również wyboru komisji, mającej koordynować socjologiczne badania terenowe prowadzone przez członków Towarzystwa.

F. Jakubczak

RADZIECKA BIBLIOGRAFIA LITERATURY PAMIĘTNIKARSKIEJ¹

Związek Radziecki należy do krajów o bogato rozwiniętym piśmiennictwie pamiętnikarskim. Rysem szczególnym pamiętnikarstwa radzieckiego jest dominowanie w nim ponadindywidualnej problematyki procesów społecznych o randze makrostrukturowej: rewolucji, wojen, walki klasowej, budownictwa nowego ustroju.

Rozmiary i charakter literatury pamiętnikarskiej w ZSRR unaczynia sygnalizowany tom adnotowanej bibliografii. Bibliografia obejmuje za okres czterdziestolecia władzy radzieckiej blisko 1700 pamiętnikarskich pozycji drukowanych, w tym przeszło 100 poświęconych Leninowi. Szczególnie imponująca jest liczba publikacji zbiorowych. W bibliografii wymienia się blisko 500 takich publikacji, a skorowidz zawiera około 3500 nazwisk autorów.

Tom rozpada się na osiem rozdziałów problemowych, obejmujących zagadnienia: partii i jej przywódców, przygotowania rewolucji, zwycięstwa rewolucji, wojny domowej, budownictwa socjalizmu, wojny narodowej, przechodzenia do komunizmu oraz nauki, literatury i sztuki.

Bibliografia radzieckiego pamiętnikarstwa jest wydawnictwem cennym i nader instruktywnym. Przypomina nam ona również o potrzebie podjęcia analogicznej pracy w odniesieniu do ogromnych zbiorów i licznych publikacji pamiętnikarskich w Polsce. Doprowadzona przez Maliszewskiego do 1928 roku *Bibliografia pamiętników polskich* powinna znaleźć kontynuatorów w Polsce Ludowej.

F. J.

INSTYTUT OPINII PUBLICZNEJ PRZY „KOMSOMOLSKIEJ PRAWDZIE” W MOSKWIE

Zorganizowany w 1960 r. przez Redakcję „Komsomolskiej Prawdy” w Moskwie Instytut Opinii Publicznej przeprowadził już szereg badań. Pierwsze badanie mia-

¹ *Istoriya sowjetskogo obszczestwa w wospominanjach sowremiennikow, 1917—1957 — annotirowanaj ukazatel memuarnoj literatury*, Izdatielstwo Moskowskogo Uniwiersitieta 1958, ss. 407 (Předisłowie A. I. Todorskiego).